

KENTSEL YEŞİL DOKU İÇİNDE MEZARLIKLARIN YERİ, ÖNEMİ VE ERZURUM ÖRNEĞİ

Kamuran GÜÇLÜ⁽¹⁾ Sevgi YILMAZ⁽¹⁾ Hasan YILMAZ⁽¹⁾

ÖZET : *Nüfusun sürekli artışı, mevcut kaynakların yetersiz kalmasına ve insanların rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılayamaz duruma gelmesine neden olmaktadır. Bu olumsuz durum ülkemizin büyük kentlerinde olduğu gibi, Erzurum kentinde de kendini açıkça göstermektedir.*

Erzurum'da asri ve Yeni Mezarlık (Abdurrahman Gazi Mezarlığı) olmak üzere 2 adet mezarlık kullanıma açıktır. Her iki mezarlık alanının toplamı 28.56 ha. olup, kişi başına 1.2 m² alan düştüğü belirlenmiştir. Erkan (1983)'a göre, kişi başına 7 m² mezarlık alanı düşmesi gerektiğinden, Erzurum kentinde 146.44 ha.'lık ek mezarlık alınana daha ihtiyaç olduğu saptanmıştır. Bu nedenle, yeni mezarlık alanları önerilmiştir.

Her iki mezarlığında modern planlama ilkelerinden uzak, Yeni Mezarlığın ise, bitkilendirme bakımından fakir olduğu tespit edilmiştir.

Mezarlıklar çağdaş bir yaklaşımla yalnızca aramızdan ayrılanlar için değil, kent sakinlerinin de ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde planlanmalıdır. Kullanım ömrü sona eren mezarlık alanları ise, kentsel yaşamın gereksinimlerini karşılayacak rekreasyonel aktivitelere dönüştürülmelidir.

MORTANCE AND POSITION OF CEMETERY IN THE GREEN AREA OF THE CITY AND SAMPLE OF ERZURUM

SUMMARY : *Increasing population continuously causes insufficient present source and recreational necessity of people that can not be prevented. This negative situation is obviously seen in Erzurum as well as all large city in Turkey.*

Two cemeteries, up to date and new cemetery (Abdurrahman Gazi Mezarlığı), are used in Erzurum. Total area of both cemetery is 28.56 ha. and it is determined 1.2 m² per person. According to Erkan (1983), because of the fact that area of the cemetery per person has to be 7 m², 146.44 ha. extra area will be necessary for Erzurum. Therefore, new cemetery areas have to be proposed.

It was determined that both of cemeteries do not have modern planing technique and new cemetery is poor as regard of planting.

Cemetery must be planned for both diéd people and living people in the city. Cemetery area that can not be used might be recreational activity area which is necessary for the people in the city.

⁽¹⁾ Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, Erzurum.

GİRİŞ

Mezarlıklar, kentin fiziki yapısındaki estetik ve fonksiyonel özellikleri nedeniyle önemle ele alınması gereken açık-yeşil alanlardır.

Tarih boyunca, insanlar ölümlerini yakmuşlar, yüksek kayaların tepelerine bırakarak yırtıcı kuşlara parçalatmışlar, ağaçlar üzerine odalar yaparak dallar üzerine asmışlar, torba içine koyarak derin kuyulara sarkıtmışlar veya toprağa gömmüşlerdir (Haseki, 1977). İnsanların inançlarıyla bağlantılı olan bu uygulamanın en yaygını, bugün de geçerliliğini hala koruyan toprağa gömme yöntemidir. Ölümlerin gömüldüğü yere mezar, mezarların bulunduğu alana da mezarlık denmektedir. Tarihin eski çağlarından beri mezarlık yerine, ehrem, masbata, kaya mezarları, anıt mezarları, türbe, katakomp, kurgan ve kabristan isimleri de kullanılmıştır.

Ölüm ve sonsuzluk kavramları toplumlara göre, farklı mezar anlayışlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Akdoğan, 1962). İnsanların öldükten sonra dirileceği inancı ile, ölümler sevdikleri ve ihtiyaç duyacağı eşyalarla birlikte gömülmüşlerdir. Moğollarda ise, Şaman dininin etkisi ile mezarlar kötü ruhların zararından korumak için gizlenmiş, bu amaçla da mezarlıklar çok yoğun bir şekilde ağaçlandırılmıştır.

İslam öncesi Türk Devletlerinde mezarlar anıt niteliğinde gösterişli, kubbeli, büyük çaplı olmasına karşın, islamın kabulü ile mezar anlayışı kısmen değişmiştir. İslamiyete göre en güzel mezar "zamanla kaybolup giden mezar"dır (Enhur, 1309) görüşü, Türklerin mezar yapma geleneğini etkilemiştir. Tarih öncesi devirlere kadar uzanan mezar taşının kullanımı, Türklerin islamiyeti kabul etmesinden sonra da devam etmiş ancak, figüratif elemanların kullanılmasındaki dinsel yasaklayıcı ilkeler biçimsel değişiklikleri ortaya çıkarmıştır (Müller, 1979).

İslam dinine göre, müslüman mezarlıklarının daha yeşil olması gerekmektedir. Bir hadis'e göre, Hz. Peygamber Efendimiz, iki mezar arasından geçerken o mezarda yatanların azap içinde olduklarını ve azaplarının hafiflemesi için de iki mezar arasına taze bir fidan dikmiş ve fidan dikiminin sebebi sorulduğunda yeşilliğin devam ettiği sürece onların azabının hafifleyeceğini belirtmiştir (El Tac el Cami el Usul c.v.s.43 ve Tergib c.v.s.340). Diğer bir hadiste, mezarların cennetten bir köşe veya cehennem ateşinden bir çukur olabileceğine işaret etmiştir. Bu duruma göre, müslüman mezarlıklarının bitkilendirme bakımından daha zengin olması gerekirken durumun bunun tersine olması dikkat çekicidir. Erzurum'daki mezarlıklara bakıldığı zaman rastgele taşların bulunduğu bir harebe izlenimini vermektedir. Kimi mezarların bakımlı kimlerinin ise, yabancı otlarla kapanarak kaybolduğunu görmek insanı hüzünlendirmektedir.

Türkler, özellikle Anadolu'ya geliş tarihlerinden 20. yüzyılın başlarına kadar geçen sürede kendilerine özgü biçimlere ulaşan, plastik değer taşıyan ve soyut anlayışta mezar taşları meydana getirmişlerdir (Haseki, 1977).

Anadoluda Türk mezarlarının birer sanat eseri olarak değer kazanması Selçuklular ile başlamış, daha sonra Selçuklular ve Osmanlılar arasında köprü olan Beylikler kültürü ile Osmanlılara geçmiştir.

Mezarların biçimlenmesinde sosyal, ekonomik, dinsel ve kültürel faktörler etkili olmuştur. Özellikle XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan ekonomik ve kültürel alandaki çöküntüler mezar ve mezar taşlarını olumsuz yönde etkilemiştir. Eski mezar taşlarında görülen biçimsel olgunluk ve mezarda yatana ilişkin mesajlar veren motiflerin kullanımı günümüzde önemini yitirmiştir. Günümüzde yapılan mezar taşları, hiçbir temeli, üslubu olmayan ulusal değerlerden yoz ürünler haline gelmiştir.

Ülkemizde özellikle son yıllarda yaşanan kentsel mekanlardaki açık-yeşil alan sıkıntısı mezarlıkların güncelleşmesine yol açmıştır. Daha önce bu konuda yapılan çalışmalara pek rastlanamazken, günümüzde mezarlıklar planlanması gereken alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tanrıverdi (1973), tarihi ve mimari değeri yüksek olan Erzurum'daki Mezarlıkların (Üçkumbetler, Gümüşlükümbet ve Karanlıkkümbet) bitkilendirme bakımından fakir oldukları ve korunamadıklarını belirtmiştir. Kentin batı-güney ve doğusunun tamamen eski kabristanlarla (10 adet) çevrili olduğunu ve bunların gecekondularca işgal edildiğini saptamıştır. Bugün yerleşim alanları ile birleşen Asri Mezarlığın o zamanlarda kentin 600 m uzağında olduğunu belirtmiştir. Asri Mezarlıkta hakim bitki olarak, *Populus nigra* (Karakavak), *Acer negundo* (Akçaağaç), *Robinia pseudoacacia* (Yalancı akasya), *Pinus sylvestris* (Sarıçam), *Ulmus glabra* (Karaağaç)'nın bulunduğunu ve bunların da belirli bir plan dahilinde dikilmediklerini tespit etmiştir.

Yücel (1975)'e göre, Türkler mezarlık alanı seçerken manzaranın güzel olduğu mekanları seçmişlerdir. Bu nedenle, İstanbul'daki mezarların kentin manzaraya hakim tepelerinde kurulduğu ve anıtsal ağaçlarla süslenerek park niteliği taşıdığı belirlenmiştir. İstanbul mezarlıkları *Elaeagnus* (İğde), *Acacia* (Akasya), *Acer* (Akçaağaç) gibi ağaçların keskin kokusu ile bir mezar önünde dinlenen, sohbet eden insanlarla, koşup oynayan çocuk sesleri ve kurnuların, serçelerin ötüşleri arasında serin ve huzur dolu atmosferi ile anlatılmaktadır.

Gönen (1992) mezarlıkların günümüzde kent peyzajındaki rolü üzerine bir araştırma yapmıştır. İstanbul'daki bazı önemli tarihi mezarların hiç de iyi durumda olmadıklarını ortaya koymuştur. Kullanım ömrü sona eren mezarlıkların ise, genellikle konut temini için iskana açıldığı, bazılarının da gecekondularca işgal edilerek kent peyzajını olumsuz yönde etkilediklerini belirlemiştir. İzmir kenti mezarlıklarında da benzer duruma rastlandığı Akın ve ark. (1994) tarafından tespit edilmiştir.

Uluçam (1993), Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinin yaşadığı Doğu Anadolu Bölgesinde, özellikle Erzurum ve Diyarbakır'da koyun, koç ve at biçiminde mezar taşlarının bulunduğunu belirtmiştir. Günümüzdeki mazar taşlarında bu figürleri bulmak mümkün değildir.

Ülkemizdeki mezarlıkların durumu pek iyi değilken, Avrupa ülkelerinin konuya yaklaşımlarının daha ciddi olduğu bilinmektedir. Mezarlık planlamasına önem verdikleri ve kullanımı sona eren mezarlık alanlarını kentin rekreasyonel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeniden düzenledikleri saptanmıştır.

Ortaçağ boyunca mezarlıklar kasaba veya kentlerin merkezine kurulmuş, fakat kilisenin gücünün azalması ve yeni bilimsel tavsiyelerle tıp ve sağlığa uygun gömü ile ilgili değişik yaklaşımlar ileri sürülerek, mezarlıklar yerleşim alanının dışına çıkarılmıştır (Grosser ve Keller, 1993).

Ülkemizde Roma ve Bizans'lılar zamanında yapılan mezarlıklar yerleşim alanının dışında yer almıştır (Odabaş ve ark., 1994).

Fransa'da ise, mezarlıkların manzaraya hakim bir yerde kurulması gelenek haline gelmiştir. Mezarlık yerinin seçimi, planlanması, büyüklüğünün tespiti vb. gibi konularda bilgisayarlar kullanılmaktadır. Mezarlığın etrafını bir duvarla çevreleme eylemi yavaş yavaş kalkmaktadır. Alanla ilgili bütün bilgiler bilgisayara verilerek, en ideal planlama yapılmaya çalışılmaktadır (Szamatolski, 1989).

İtalya'da mimar Fuksas, farklı bir yaklaşımla mezarlıkları düzenlemiştir. Yapmış olduğu çalışmada mezarlığı bir tren istasyonu gibi planlamıştır. İnanışlarına göre mezarlıkta yer verilen üniteleri bir yol üzerinde tasarlayarak istasyonlar yapmıştır. Mezarlıkların insanlara ürperti veren soğukluk hissini en aza indirmeyi amaçlamıştır. Mezarlıkları dünyanın son durağı olarak nitelendirerek, dini sembollere yer vermemiştir. Daha çok mezarlıkta seyahat fikrini hakim kılmıştır (Mohl, 1991). Bu çalışmada, Erzurum kentinde sosyal bir yeşil alan olan mezarlıkların kent için önemi, alan bakımından yeterli olup olmadığı, gelişimi, yeniden değerlendirilmesi ve yeni mezarlık alanının belirlenmesi konusunda önerilerde bulunulmuştur.

MATERYAL VE METOT

Araştırmada kentsel yeşil doku içinde mezarlıkların yeri, önemi ve Erzurum'daki mezarlıkların yeşil doku özellikleri araştırılmıştır.

Araştırma materyalini kentin güneydoğusunda yer alan ve halen kullanılmakta olan 150.000 m²'lik Asri Mezarlık ile yeni kurulan 135.600 m²'lik Yeni Mezarlık (Abdurrahman Gazi Mezarlığı) oluşturmaktadır. Dünyada ve ülkemizdeki mezarlıkların geçmişi, bugünü ve geçmişten günümüze kadar olan değişimleri incelenmiştir.

Kullanılan materyaller arasında, yukarıda genel olarak tanımlanan araştırma alanının toprak, yüzey ve yeraltı sularının durumunu veren DSI raporları, mezarlıkların fiziki yapısını gösteren 1/1000 ölçekli Uygulama Nazım İmar Planları ve raporları ile alanda yapılan incelemelerden elde edilen bilgiler oluşturmaktadır. Öneri mezarlık alanının yeri belirtilirken de Deprem Araştırma Merkezinin verileri kullanılmıştır.

Tarihi gelişim içinde Dünyada ve ülkemizdeki mezarlıkların durumu literatür taraması ile belirlenmiştir.

Bu araştırmada, etüd, analiz ve sentez yöntemi kullanılmıştır. Mezarlık alanının büyüklüğü yapılan ölçümler ve Erzurum Büyükşehir Belediyesi Mezarlık Müdürlüğünden alınan bilgilerle belirlenmiştir.

Asri ve Yeni Mezarlığın durumu incelenerek, mevcut olan ve olması gereken önlemler modern mezarlık planlama metodu doğrultusunda ortaya konulmuştur. Erzurum mezarlıklarının çağdaş bir duruma gelebilmeleri için önerilerde bulunulmuş ve ihtiyaçlar doğrultusunda gerekli peyzaj düzenlemesi ile öneri mezarlık alanı belirlenmeye çalışılmıştır. Kullanılan mezarlık alanlarının yeterli olup, olmadıkları hesaplanmıştır (Erkan, 1983).

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE TARTIŞMA

Mezarlıklarımız, tarih içinde XI. yüzyıldan itibaren, yöresel düzeyi aşarak, dünya sanat gelişmesi ile paralellik kurabilen ve evrensel boyutlara ulaşan Türk Mimarisinin çizdiği yörüngeyi izleyerek, ona paralel bir gelişme göstermiştir. Ancak son yıllarda ülkemizde mezarlıklar gözardı edilmekte ve yalnızca bir defin alanı olarak görülmektedir.

Önceleri kent dışında kalan mezarlıklar, zamanla büyüyen kentin sınırları içinde kalmış ve yaşama mekanları ile içiçe girmiştir. Kent mekanı içinde veya yakın çevresindeki bu alanlar kentin açık-yeşil alanlarını birbirine bağlayan organik bağları oluşturmaktadır.

Mezarlıkların planlanması ve bakımı konusunda diğer dinlerin mezarlıklarına yaklaşımın daha duyarlı olduğu görülmektedir. 1970'li yıllardan sonra Almanya'da sorun olmaya başlayan mezarlık konusu öncelikli çalışmalar arasına alınmıştır. Londra'da ise 30650 ha'lık yeşil kuşağın 200 ha'lık kısmını mezarlıklar oluşturmaktadır (Arslan, 1991). Avrupa ülkelerinde kentsel alanlarda rekreasyonel amaçlarla da hizmet verebilecek şekilde ele alınan mezarlıklar, ülkemizde yalnızca bir defin yeri olarak düşünülmektedir.

Kentlerimizde mezarlık alanlarının kentsel alan içindeki payı ortalama olarak % 0.81'dir. En yüksek değer % 4.58 ile Nevşehir, % 3.90 ile Muş, % 3.34 ile Erzurum alırken, en düşük değer % 0.17 ile Malatya ilimize aittir (Anon, 1993). Bu verilere göre, Erzurum kentinin mezarlık alanı bakımından diğer illere göre daha iyi durumda olduğu görülmektedir.

Ülkemizde halen 1931'de çıkartılan Mezarlıklar Tüzüğü geçerliliğini korumaktadır. Bu tüzüğün peyzaj planlama ilkeleri açısından bazı sakıncaları bulunmaktadır. Örneğin, mezarlık etrafının 2 m yüksekliğinde taş veya beton gibi kuşatma elamanları ile sınırlandırılması belirtilmektedir. Bu uygulama insanlar üzerinde daha itici bir his uyandıracaktır. Bunun yerine daha dekoratif elemanların kullanılması çevre ile bütünleştirici etki yapacaktır. Bunun yanısıra tüzükte otopark sorununun ele alınmaması, yalnızca bir giriş kapısının bulunması ve mezarlıkların I., II. ve III. sınıf diye ayrılması vb. gibi uygun olmayan maddeler vardır. Çağdaş

mezarlık planlama ilkeleri gözönüne alınarak 1931'de çıkartılan mezarlık tüzüğü yeniden gözden geçirilmelidir.

Mezarlık alanının büyüklüğü ve kişi başına düşen mezarlık alanı kaynaklara göre farklılık göstermektedir. Kentin nüfusu, ölümler oranı ve mezarlığın devir süresi bu değerlerin değişmesine neden olmaktadır.

Büyükler için 2.5 x 1.2 m mezar alanına ihtiyaç duyulduğu ve buna göre kişi başına 4 m² mezarlık alanının yeterli olduğu belirlenmiştir. Ancak mezarlıktaki diğer tesisler ve açık yeşil alanlar dikkate alındığında bu oran, kişi başına 7 m² olarak saptanmıştır (Erkan, 1983). Erzurum'da bugün kullanılmakta olan Asri Mezarlık 150.000 m² ve Yeni mezarlık 135.600 m² olmak üzere toplam 285.600 m² yani 28.56 ha.'lık bir mezarlık alanı mevcuttur (Eymirli, 1994). Araştırma sonuçlarına göre, kişi başına 7 m² alan düşmesi gerektiğinden kentte toplam mezarlık alanının 175 ha. olması gerektiği hesaplanmıştır. Buna göre, 146.44 m²'lik ek mezarlık alanına daha gereksinim vardır. Buna rağmen 1/1000 ölçekli Uygulama İmar Planında kentsel kullanım alanları belirlenirken yeni bir mezarlık alanı için yer gösterilmemiştir. Yapılan gözlemler sonucunda Asri Mezarlığın kısmen dolu olduğu ve yerleşim alanı içinde kaldığı belirlenmiştir (Şekil 1). Bu durum hem kent estetiği açısından hemde sağlık açısından pek uygun değildir. Yeni Mezarlık alanı toprak yüzeyi, yeraltı suyu ve konum olarak doğru yerde seçilmiştir. Ancak, Palandöken Dağının Eteklerinde Olması nedeniyle eğim, olması gerekenden daha fazladır. Ayrıca kar yağışında fazla olması burada kışın mezar kazımını daha zor hale getirmektedir.

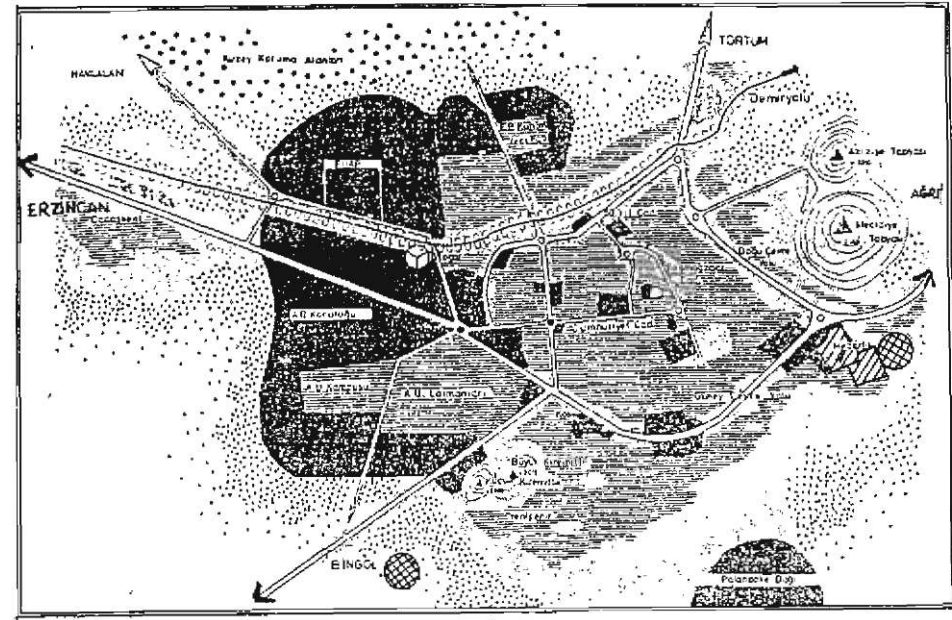

Şekil 1. Asri Mezarlık Kısmen Yerleşim alanı İçinde Kalmıştır.

Figür 1. A Part of the up Date Cemetery Left in Residential Area.

İmar planında spor ve oyun alanı, park vb. gibi amaçlar için ayrılan alanlar zamanla konut temini için iskana açılmaktadır. Mezarlık için ayrılan alanlar ise, kent içinde yeşil bir doku olarak kalmaktadır. Mezarlıklar tüzüğüne göre, kullanımı sona eren mezarlık alanları 10 yıl sonra başka bir amaç için kullanılabilir. Bu alanlar, zamanla kentsel doku içinde kalmaları ve yeşil alan olmaları nedeniyle kent parkı olarak değerlendirilmeleri halinde kente estetik ve fonksiyonel açıdan fayda sağlanmış olacaktır. Bu nedenle, Erzurum kentinde bir mezarlık alanı yerine farklı yerlerde birkaç mezarlık alanı ayrılmasının daha uygun olacağı önerilmiştir.

Yeni yerleşim alanı olan Dadaşkente geçici olarak kullanılan Gezköy Mezarlığı ihtiyacı karşılayacak büyüklükte değildir. Dadaşkent tarafında taban suyunun yüksek olması, Tortum yönündeki arazilerin ise, tarıma uygun olması nedeniyle, Bingöl Yolu üzerinde kentin güneyinde bir alan belirlenmiştir. Diğer bir alternatif ise, Yeni Mezarlığın büyüülmesidir (Şekil 2). Önerilen bu alanların mezarlık alanı olarak uygun olduğu DSİ, İmar Planı Raporları, Deprem Araştırmanın Verileri ve gözlemler sonucu belirlenmiştir.

- : Öneri mezarlık alanı - Recommended Cemetery Area
 : Mevcut mezarlık alanı - Present Cemetery Area

Şekil 2. Erzurum Kenti İçin Önerilen Mezarlık Alanları

Figur 2. Cemetery Areas Which are Recommended for Erzurum City.

Asri Mezarlıkta giriş kapısı ve anayol üzerinin yoğun olarak ağaçlandırıldığı, Yeni Mezarlıkta ise bitki kullanımının sınırlı olduğu belirlenmiştir (Şekil 1). Her mezarın başına, mezar sahiplerince bir ağacın dikilmesi kargaşaya yol açmaktadır. Mezar sahiplerinin mezarları istediği gibi süslemesi ve istediği ağacı dikmesi görsel peyzaj yönünden çirkin görüntülerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yüksek boylu olması nedeniyle daha çok *Populus nigra*'ya yer verilmiştir. Erzurum'daki mezarlıklarda yaygın olarak kullanılan bitkiler araştırılmıştır ve Ek 1'de liste halinde verilmiştir. Mezarlıkların bitkilendirme bakımından fakir ve alana dengeli olarak dağılmadıkları gözlemlenmiştir. Mevcut bitkilere yenilerinin eklenmesi ve bitki çeşidi bakımından yoganlık kazanması için önerilen bitkiler EK 1'de verilmiştir (Güçlü, 1994).

Kişilerin ekonomik ve kültürel yapılarına bağlı olarak çok sade veya çok gösterişli olarak düzenlenen mezarlar görsel peyzaj açısından olumsuzluklara neden olmaktadır. Herkes istediği bitkiyi istediği yere dikmek istemesi yerine, ağaç ve çalı dikilecek yerler önceden belirlenmeli ve ona göre dikim yapılmalıdır.

Yapılan araştırmalara göre, servilerin (*Cupressus sp.*) mezarlık ağacı olarak kullanılması oldukça eskilere dayanmaktadır. Serviler, Asur, Sümer, Yunan, Roma, Arabistan, Suriye vb. gibi birçok ülkede kutsal olduğuna inanılmış ve oldukça fazla kullanılmıştır.

Bir Amerikan dergisinde ise servilerden mezarlık ağacı olarak bahsedilmektedir (Anon., 1950). Güneş ışığını absorbe ederek serin bir mekan oluşturmaları ve kötü kokuları engellemeleri nedeni ile mezarlıklarda ibrelî bitkilere daha fazla yer verilmelidir. Servilerin bakımının kolay olması, havayı değiştiren reçine kokusu, rüzgar ve dış etkenlere karşı koruyuculuk özelliği mezarlıklarda kullanımını artırmıştır. Ayrıca serviler yüksek boyları ile sonsuzluğun ve ebediliğin simgesi olarak mezarlıklarda yoğun olarak kullanılmaktadır. Ancak, Erzurum'un yaklaşık 2000 m yükseklikte olması bu bitkinin yetişmesini engellemektedir. Servilerin dar çaplı ve yüksek boylu olmaları şiddetli rüzgarlardan devrilmelerine neden olmaktadır. Nitekim 1928'de Karaca Ahmet Mezarlığında pekçok servi devrilmiştir (Çulpan, 1961).

İkel toplumlardan günümüze 2000'li yıllara adım atacak olan kentlerimiz için mezarlık kelimesinin kapsamı, defin yeri olma özelliğinin yanı sıra kentsel alanlarda rekreasyonel ihtiyaçlara da hizmet verebilecek işlevlerle ele alınmalıdır (Odabaş ve ark., 1994).

Çağdaş anlayışla yaklaşılacak bir mezarlık planlamasında nelere dikkat edilmesi gerektiği ve hangi birimlere yer verileceği Erzurum mezarlıkları üzerinde incelenmiştir.

- Mezarlık alanının büyüklüğü ihtiyaca cevap verilecek nitelikte olmalı ve kişi başına 7 m² alan hesaplanmalıdır. Erzurum'da ise, bu değer 1.2 m² olup, ihtiyaca cevap vermekten uzaktır.

- 75-100 mezara 1 çeşme yapılmalı ve mezara uzaklığı en fazla 500 m olmalıdır (Hatipoğlu, 1964). Asri Mezarlıkta yalnızca 2 çeşme olduğu belirlenmiştir. Çeşmeye uzak olan mezarlıklardaki bitkilerin sulanması zor olmaktadır.

- Mezarlık alanı seçilirken uzaktan algılama yöntemlerinden yararlanılabilir. Görülmüş yerlerden (havaalanı, sanayi, stadyum, karayolu vb.) uzak olmasına ve tanıma elverişli topraklar üzerinde kurulmamasına dikkat edilmelidir. Erzurum'da Yeni Mezarlık görülmüşten uzak fakat, Asri Mezarlık E-23 Karayolu üzerinde bulunmaktadır.

- Ana girişteki yolun genişliği 12-18 m olmalı ve diğer girişler kontrol altında bulundurulmalıdır. Mezarlık içindeki, yaya yolları ise 2-4 m olmalıdır (Çetiner, 1991). Erzurum mezarlıklarında ise, yalnızca bir giriş kapısı vardır. Bu kapıda istenilen genişlikte değildir.

- Mezarlığa gelen insanlara kolaylık sağlamak amacının yanısıra görsel güzellik için mezarlığa girişte mutlaka tanıtıcı levhalara yer verilmiştir.

- Mezarlıklarda bölgeye adapte olmuş bitkilerin fidanlarının satıldığı bir ünite bulunmamaktadır. Böyle bir üniteye yer verildiği zaman mezarlıkların bitkilendirme bakımından daha zengin olacağı bir gerçektir. Ayrıca parsellenmemiş mezar alanları fidanlık olarak değerlendirilirse optimum arazi kullanımı sağlanabilir.

- İhtiyaca cevap verebilecek bir otopark planlanmalıdır. Her iki mezarlıkta da otoparkın eksikliği yaşanmaktadır.

- Cenazeler kalabalık bir grup tarafından getirildiği zaman zorlukların ortaya çıkmaması için meydan ve tören alanları planlanmalıdır. Her iki mezarlık alanında da meydan ve tören alanlarına yer verilmiştir.

- Oturma bankları, çöp kutuları, aydınlatma elemanları vb. gibi donatı elemanlarını bulmak oldukça zordur. Bu elemanlara yer verildiği takdirde mezarlık daha modern bir görünüme ve kullanım rahatlığına kavuşacaktır.

Demirci, taşçı ve idari binalar için uygun mekanlar planlanmalıdır. Bu kullanımlara yer verilirse kent halkı için büyük kolaylık sağlanmış olacaktır. Asri Mezarlığın önünde bir taşçı dükkanı bulunmaktadır.

- Palandöken Dağının eteklerinde kurulan Yeni Mezarlığın eğimi standartların biraz üzerindedir. Oysa mezarlık alanının eğimi % 15'i geçmemelidir. Fazla düz alanlar ise, drenaj sorunu ortaya çıkacağı için tercih edilmemelidir (Erkan, 1983).

- Mezarlık alanının etrafı kaba, çirkin duvarlarla ve yüksek boylu ağaçlarla çevrilerak etrafından izole edilmesi fikri yanlıştır. Bunun yerine çevreyle uyuşan, sıcak, insanlara ürperti vermeyen duvar-bitki kombinasyonları geliştirilmelidir.

- Mezarlıklar, kamu ulaşım araçları ile ulaşım yapılabilen kentin en son konutundan 3-5 km uzağında olmalıdır. Fakat önceleri kent dışında kalan Asri Mezarlık zamanla kentsel mekan içinde kalmıştır.

-Asri ve Yeni Mezarlık alanlarında hakim rüzgar yönü iskan sahasına doğru olmadığı için, mezarlıkta oluşan kötü kokular kent sakinlerini rahatsız etmemektedir.

- Toprağın geçirgen ve kumlu olması, taban suyu seviyesinin 2.5-3 m ve içme suyu kaynaklarından uzak olması her iki mezarlığın da olumlu yönleridir.

Sonuç olarak, Erzurum'daki mezarlık alanları yeterli bulunmamış ve farklı alanda mezarlık alanı önerilmiştir. Mezarlıkların olumlu ve olumsuz yönleri çağdaş mezarlık planlama anlayışıyla incelenmiştir. Günümüz anlayışı devam ettiği sürece, mezarlıklar ölülerin gömüldüğü taş yığınlarından ibaret mekanlar olarak kalacak ve insanlarda ziyaret isteği azalacaktır. İslam dinine göre mezarlıkların daha yeşil olması gerekirken, Erzurum mezarlıklarında durumun böyle olmadığı belirlenmiştir. Bunun nedeni, halkın bu konuda daha az duyarlı olması ve fidan bulmakta zorluk çekmesi şeklinde yorumlanabilir. Kentsel yeşil dokunun önemli öğelerinden olan mezarlıklar maddi katkılarla desteklenmedikçe çağdaş mezarlık görünümünü almaları mümkün olmayacaktır. Bu konuda özellikle yerel yönetimlere büyük görev düşmektedir.

KAYNAKLAR

- Akdoğan, G., 1962. İstanbul Peyzajının Tanziminde Peyzaj Mimarisi İle İlgili Problemler ve Ana Prensipleri. A.Ü.Z.F.Yayınları 194, Çalışma Dizisi 123, AÜ. Basımevi, Ankara.
- Akın, Ş., B. Aksu, B.Deniz, 1994. Kabristan Plantama İlkeleri ve Uygulamalardaki Sorunlar Üzerinde Araştırmalar. E.Ü.Zir.Fak.Peyzaj Mim. Böl. Mezuniyet Tezi, İzmir.
- Anonim., 1993. Türkiye'de Kentlerin Fiziki Dokusu. Sosyal Planlama Genel Müd. Yayınları, Ankara.
- Anonymous, 1950. Achaelogy Ens. 3 (3), 140.
- Arslan, M., 1991. Kent ekolojisi açısından yeşil kuşak ve Ankara örneği. Peyzaj MİM. Dergisi 91 (2), 15-18, Ankara.
- Çetiner, A., 1991. Şehircilik Çalışmalarında Donatım İlkeleri. İ.T.Ü. Yayın No: 1453, İstanbul.
- Çulpan, Ç., 1961. Antik Devirlerden Zamanımıza Kadar İlahiyat, Edebiyat, Tıp ve Sanat Tarihlerinde Serviler. I-II. Cilt, İstanbul.
- Erkan, A., 1983. Yapı Tasarımı Genel Bilgileri. Ernest Neufert'ten Çeviri. Güven Yayıncılık, İstanbul.
- Enhur, Ş.M., 1309. Mecmual. Cilt I., İstanbul.
- Eymirli, S., 1994. Erzurum Kenti Açık ve Yeşil Alanlarının Saptanması ve Kentiçi Açık-Yeşil Alan Yönünden Araştırılması. Ç.Ü. Ziraat Fak. Peyzaj Mim. Böl. (Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- Gönen, G., 1992. Mezarlıklar. Peyzaj Mim. Dergisi 92 (3), sayı 33, İstanbul.
- Grosser, T., A. Keller, 1993. CAD in der praxis zwischen vision und wirklichkeit. Garden + Landchaft 8 (93), 13-17.
- Güçlü, K., 1994. Erzurum'da kültürel çevrenin güzelleştirilmesinde kullanılacak süs ağaç ve ağaçcıklarının yetiştirilmesi. A.Ü. Ziraat Fak. Dergisi 25 (3), 461-469, Erzurum.
- Hatipoğlu, A., 1964. İzmir ve İstanbul'da Kabristanlarımızın Tertip, Tanıtım ve Kritiği. Mezuniyet Tezi, İzmir.
- Haseki, M., 1977. Plastik Açısından Türk Mezar Taşları. İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yüksek Heykel Böl. Yayın No: 61, İstanbul.
- Mohl, M.S., 1991. Massimilianos totenstödte (A new Italian cemetery). Garden - Landschaft 11 (91) 13-16.

- Müller, D., 1979. Islamic Cemeteries and burial custom's in Egypt. *Garden - Landschaft*, 11 (79), 857-860.
- Odabaş, A., S.Açıköz, R.Ataturay, 1994. Kentsel planlama kapsamında mezarlıklar. 4. Ulusal Bölge Bilimi-Bölge Planlama Kongresi, KTÜ Mim. Böl. Şehircilik Anabilim Dalı 16-17 Haziran, Trabzon.
- Szamatolski, C.G., 1989. The role of cemeteries in future urban development. *Garden + Landschaft* 12 (89) 26-28.
- Tahrıverdi, F., 1973. Erzurum Şehrinin Gelişmesinde Peyzaj Mimarisi Bakımından Gözönüne Alınması Lazım Gelen Temel Problemler. Atatürk Ü. Ziraat Fak. Yayın No: 74, Erzurum.
- Uluçam, A., 1993. Eski Erciş Kalesi ve Çelebi Ağa Selçuklu Mezarlığı kazısı. XV. uluslararası kazı, araştırma ve arkeometri sonuçları sempozyumu, 24-28 mayıs, Ankara.
- Yücel, E., 1975. Üsküdar Mezarlıkları Türbeleri ve Hazinesi. TTOK., Belfeten, 49 (328), İstanbul.

Ek 1. Erzurum Mezarlıklarında Kullanılan ve Kullanılması Önerilen Bitki Listesi (Güçlü, 1994).

Ağaç, Ağaçcık ve Çalılar

<i>Pinus sylvestris</i>	<i>Cornus alba</i>
<i>Acer negundo</i>	<i>Crataegus monogyna</i>
<i>Betula verrucosa</i>	<i>Forsythia intermedia</i>
<i>Elaeagnus angustifolia</i>	<i>Ribes aureum</i>
<i>Fraxinus excelsior</i>	<i>Ribes petreum</i>
<i>Fraxinus americana</i>	<i>Spiraea vanhouttei</i>
<i>Hippophae ramnoides</i>	<i>Rosa canina</i>
<i>Malus communis</i>	<i>Syringa vulgaris</i>
<i>Populus alba</i>	
<i>Populus nigra</i>	
<i>Prunus cerasus</i>	
<i>Robinia pseudoacacia</i>	
<i>Salix alba</i>	
<i>Sorbus aucuparia</i>	
<i>Ulmus glabra</i>	